

HALEP SELÇUKLU MELİKİ RIDVÂN B. TUTUŞ DÖNEMİNDE NİZÂRÎ İSMÂİLÎ PROPAGANDASI*

NIZARI ISMAILIS PROPAGANDA IN THE AGE OF RADWAN BIN TUTUSH, THE SELJUK MELIK OF ALEPPO

Ayşe ATICI ARAYANCAN**

Öz

Hasan Sabbah liderliğinde İran'da Alamût merkezli faaliyet gösteren Nizarî İsmâîlîlerinin propagandasını yaydığı ikinci bölge Suriye bölgesi olmuştur. Hasan Sabbah ve halefleri Suriye bölgesine çok sayıda daî göndererek bölgede zaman içinde yapılmışlardır. Suriye bölgesine gönderilen ilk Nizarî daîsi El Hekim El Müneccim, Selçuklu Meliki Tâciüddeve Tutuş'un oğullarından Halep Meliki Rıdvân'ın desteğini alarak Halep'te ortaya çıkmıştır. Haçlılara ve bölgedeki diğer emirlere karşı kendisine yeni ittifaklar arayan Melik Rıdvân'ın Halep'te açıktan açığa İsmâîlîliğin propagandası yapan El Hekim el Müneccim'in faaliyetlerini desteklemesi bölgedeki Haçlı, Selçuklu ve diğer güçlere karşı yeni ve karışık bir süreci başlatmıştır. Öyle ki Melik Rıdvân döneminde yaptıkları propaganda ve etkin siyaset ile yönetimde dahi rol oynamışlardır. Hatta Melik Rıdvân'ın atabegi ve veziri olan Cenâhüddeve ile arasını bozarak Hıms'a gitmesine neden olmuşlardır.

El Hekim el Müneccim sonrası İsmâîlî baş daisi olan Ebû Tahir zamanında da Melik Rıdvân'dan destek alarak propagandalarını Halep'in güneyindeki Cebelü's-Sümmak ve civarında yürüterek kendilerine bir toprak parçası edinebilmişler hatta yönetimde giderek söz sahibi olmuşlardır. Bölgede sosyal ve siyasi huzursuzluğa sebep olmuşlardır. Öyle ki Halep'e gelen tüccarların kervanlarının

* Bu makale 25-27 Ekim 2019 tarihinde "Uluslararası Selçuklu Tarihi Coğrafyası: Suriye, Irak, Filistin Sempozyumu"nda sunulan bildiri metninin genişletilmiş hâlidir.

** Doç. Dr. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Osmaniye/Türkiye, ayse.atici2@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4232-2564>

yağmaları ve Melik Rıdvân üzerindeki nüfuzları halkın dikkatini çekmiştir. İsmâîlilerin bölgedeki faaliyetleri Sünnî Halep halkı tarafından yakından takip edilmiş, zaman zaman tepkilere neden olmuş, halk bir grup İsmâîliye'i öldürmüştür. Bu arada Melik Rıdvân'ın meşruiyeti sarsılmıştır. Melik Rıdvân ise İsmâîlilerin desteğini alarak Cenâhüddeve ve Musul valisi Emîr Mevdûd'u öldürtmesi bölgedeki gerginliği anlaşılarak değişken siyaset yürütmelerine sebep olmuştur.

Bu makalede, Halep Selçuklu Meliki Rıdvân b. Tutuş döneminin siyasi ve dini süreci ele alınırken, Nizarî İsmâîlilerin Suriye bölgesinde yapılanması ve diğer etkin güçlere karşı uyguladığı değişken siyaset, Melik Rıdvân b. Tutuş ile kurdukları ittifak sebepleri ve sonuçları ile çok yönlü değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler

İsmâîliler, Melik Rıdvân b. Tutuş, Halep, Propaganda, El-Hekim El-Müneccim

Abstract

Nizarî Ismailis based in Alamût, Iran, operating in İnan based in Alamut, spread their propaganda was the Syrian region. Hasan-i Sabbah and his successors to the Syrian region They werw built over tme in the region by sending a large number of da'is. The first Nizarî da'i sent to Syria was al-Hakim al-Munajjim and he was established in Aleppo with the support of Radwan, who succeeded his father Taj ad-Dawla Tutush I as the melik of Aleppo. In search of new alliances against the Crusaders and other orders active in the region, Melik Radwan supported the activities of al-Hakim al-Munajjim, including his open propaganda of Ismailism in Aleppo. This set in motion a new and complicated process involving the Crusaders, Seljukis, and other actors in the region. They even played an active part in the government through their propaganda and political activities during the reign of Melik Radwan. Among other things, they managed to drive a wedge between Melik Radwan and his atabeg and vizier Janah ad-Dawla, causing the latter to leave for Homs.

Ismailis continued enjoying the support of Melik Radwan during the time of Abu Tahir, who succeeded al-Hakim al-Munajjim as the chief da'i and they spread their propaganda activities to Jabal al-Summaq in the south of Aleppo, even obtained a piece of land and had a say in the government. They caused social and political unrest in the region. Eventually, plundering of the caravans heading to Aleppo and their influence over Malik Radwan started to threaten public peace. Ismaili activities in the region were closely followed by the Sunni people of Aleppo, who responded harshly from time to time and even killed a group of Ismailis. The people also called the legitimacy of Melik Radwan's rule into question. When Radwan had Janah ad-Daw and Mosul governor Emir Mawdud killed with the Ismaili support, the tensions in the region increased even further. The balance of power in the region was at the risk of instability as the Ismailis grew more powerful and Melik Radwan gradually lost his influence and control. Ismailis were mercurial in their policies for the sake of maintaining their interests and formed alliances with different powers, including the Crusaders, to be viable in the region.

The aim of this article is to discuss the political and religious atmosphere during the reign of Radwan bin Tutush as the melik of Aleppo Seljukis presenting a multi-dimensional evaluation of the Nizârî Ismaili organization in Syria and their erratic policies vis-à-vis other actors, their alliance with Melik Radwan, and its reasons and outcomes

•

Keywords

İsmâilîs, Melik Radwan b.Tutush, Aleppo, Propaganda, al- Hakim al-Munajjim

GİRİŞ

Nizarî İsmâîlîleri, Fatimî İsmâîlîlerinden ayrılarak önceleri İran daha sonra Suriye taraflarında kurulan bir oluşumdur. Hasan Sabbâh (ö. 518/1124) öncülüğünde gelişen bu oluşuma es-Sabbâhiye, Talimiyye, Haşhaşiyye, Batıniyye, (Çubukçu, 1970, s. 31) Hasan Sabbâh'ın eski düşünceleri yeniden canlandığı için "ed-da'vetü'l-cedîde" (yeni davet) adı verilmektedir (Şehristani, 2008, s. 173). Hasan Sabbah ve halefleri tarafından 1090-1257 yılları arasında yaptıkları propaganda faaliyetleri ile Büyük Selçuklu Devleti sınırları içerisinde otonom bir yapı kurarak, Selçuklu ve Abbasi otoritesine karşı gelmişlerdir. Dinî siyasallaştırarak yaptıkları yoğun propagandalar aracılığıyla İran, Irak ve Suriye bölgesinde ciddi etkiler yaratmayı başarmışlardır. Nizarî İsmâîlî lideri Hasan Sabbah'ın oluşturduğu ed-Da'vetu'l Cedîde (Yeni Davet) çerçevesinde Nizarî İsmâîlîliğinin inançsal ve felsefî temeli olan Ta'lim doktrini geliştirip merkeze yerleştirmeyi başarmışlardır. Fikir ve eylem olarak çok yönlü yürüttükleri propagandalar ile davalarını yayarak, mevcut otoriteyi sarsmayı başarmışlardır (Madelung, 1978, s. 205). Başta İran bölgesini merkez olarak seçen İsmâîlîlerin ikinci propaganda merkezleri Suriye olmuştur. Özellikle İran bölgesinde hızlı ve sistemli bir şekilde müstahkem kaleler ele geçirilmiş, propaganda bölgelerini hızlı bir şekilde genişletmişlerdir. Buna karşın Suriye'de yayılma ve müstahkem kaleler ele geçirme süreçleri bölgenin siyasî, dinî ve etnik yapısı nedeniyle daha uzun bir zaman alırken, Suriye bölgesinde farklı birkaç noktada ve aşama aşama yapılanma içerisine girmişlerdir.

Bu bölümde Nizarî İsmâîlîlerinin Suriye bölgesindeki yayılma ağının ilk aşaması olan Halep bölgesindeki faaliyetleri ve Rıdvân Melik ile yaptıkları işbirliğinin sebep ve sonuçları üzerinde durulacaktır.

I.Nizarî İsmâîlîlerin Halep'i Merkez Olarak Seçme Sebepleri:

Alamût merkezli Nizarî İsmâîlîlerinin İran'dan sonra propaganda yaptıkları diğer bir bölge Suriye olmuştur. Ancak İsmâîlîlerin Suriyede müstahkem mevki ele geçirebilmeleri İran'a göre daha meşakkatli olmuş ve zaman almıştır. Nizarî İsmâîlîleri propaganda sürecinde ilk olarak Halep'e yerleşmelerindeki sebep ve unsurlar Halep Selçuklu Meliki Rıdvân (ö. 507/1113) ile yapılan işbirliğinin sonucunda gelişme göstermiştir. Bu bağlamda ilk hususa bakıldığında İsmâîlîlerin bölgeye geldiği dönemin hemen öncesinde Halep'te istikrarsız bir süreç başlamış ve farklı gruplar tarafından hakimiyet kurma alanına dönüşmüştür. Halep'te hâkim güç olarak bulunan Suriye Selçuklu Meliği Tâcüddevle Tutuş'un 1095'te Sultan Berkayaruk ile Rey yakınında yapılan savaşta öldürülmesinin ardından

Suriye’de siyasal kargaşa iyice açığa çıkmış ve bölge çok sayıda küçük devlet arasında parçalanmıştır (Sevim, 2000a, s. 155). Bir tarafta Melik Rıdvân ve kardeşi Dukak’ın taht kavgası, diğer taraftan Melik Rıdvân’ın kendisine bağlı kumandanları küstürmesi, öte yandan Halep’in Urfa ve Antakya Haçlılarının arasında sıkışıp kalması Melik Rıdvân’ı İsmâîlîler ile aynı coğrafyada buluşturmuştur (Runciman, 1998, s. 164-214, Sevim-Merçil, 1995, s. 37; Usta, 2006, s. 5). Tabi bu arada, Suriye’ye Alamût tarafından gönderilen ilk Nizârî İsmâîlî dâisi el-Hekim el-Müneccim’in sonrasında ise Ebû Tahir’in faaliyetleri ve iletişim kurdukları kişiler bölgeye yapılanmaları açısından önemlidir. Keza el-Müneccim’in bölgede iletişime geçtiği ilk kişilerden birisi Rıdvân olmuştur (1113). (Lewis, 1999, s. 86; Daftary, 2001, s. 396; Arayancan, 2011, s. 119-121) Aslında genel doktrinel mücadeleleri Sünnî düzeni yıkmaya çalışmak olan İsmâîlîlerin Halep’te önceleri Sünnî inanca mensup Rıdvân ile iletişime geçmeleri propagandalarına destek bulmaları açısından yeni bir süreci başlatmıştır (Usta, 2006, s. 4). Çünkü İsmâîlîlerin bölgeye gelmesinden hemen önce kısa süreliğine Rıdvân’ın Halep’te Şîî hutbesi okutması ve İslam dinine karşı kayıtsız tutumu İsmâîlîlerin bölgedeki yapılanmasını da etkili olmuştur (İbnü’l Esir, 1987, 225; Usta, 2006, s. 4). Rıdvân Suriye’deki rakip emirler ve Haçlılar karşısındaki askeri güçsüzlüğünü çok iyi bildiği için kendisine yeni ittifak arayışı içerisine girmiş ve sırf bu nedenle Halep’te açıktan açığa İsmâîlîğin propagandasının yapılmasına göz yummuştur. Hatta daha da ileri giderek Nizârî inançlarının ve propagandalarının açıkça uygulanıp yayılmasına ve Halep’i faaliyetler için üs olarak kullanılmasına izin verip, İsmâîlîlere davet evi (Dar’üd-da’ve) kurmaları için de yardımcı olmuştur (Lewis, 1999, s. 86; Daftary, 2001, s. 396). Bu ittifak sonrasında başlarda el-Müneccim sonrasında ise İsmâîlîlerin yeni lideri Ebû Tâhir bölgede İsmâîlî propagandasını sürdürebilmek için Halep Meliki Rıdvân’ın desteğinden yararlanmış (Nizâm’ül-Mülk, 2003, s. 230; Lewis, 1955, s. 359). Rıdvân, Halep’in güneyindeki Cebel-i Sümmâk, Şeyzer ve Sermin arasındaki stratejik bölgede İsmâîlîlere ciddi destek sağlamayı başarmıştır (Daftary, 2001, s. 396).

Nizârî İsmâîlîlerin Halep’i merkezi olarak seçmesinde ikinci husus ise bölgedeki mezhepsel ve etnik yapının karmaşıklığıdır. Suriye halkı çok değişik din ve mezheplere mensuptur. Bölge zaten IX.yüzyıldan itibaren İsmâîlîğin merkezi olmuş, Fatımîlerin hâkimiyeti bu bölgeye kadar yayılmış ve Fatımî dâileri bölgede açıkça faaliyetlerde bulunmuşlardır. Hatta yukarıda da belirttiğimiz üzere Melik Rıdvân, Fatımîler ile ittifak yaparak Halep’te Şîî hutbesi bile okutmuştur (Crawford, 1960, s. 138). Dolayısıyla Halep’te Oniki İmam Şia’sı ve İsmâîlîyye’ye

mensup önemli bir Şîî nüfus bulunmaktadır. Bu durum İsmâîlîlerin Suriye’de ilk olarak Halep’e yerleşmesine uygun ortam hazırlamıştır (İlhan, 1992, s. 190).

Öte yandan İsmâîlîler, Halep bölgesine geldiklerinde birden fazla siyasi grup, din ve inançla karşılaşmışlardır. Bölgede Hristiyanlar, Dürzîler, Nusayrîler, Sünnîler, Fatimî İsmâîlîleri dini ve mezhepsel bir yelpaze oluşturmuş, Türkmenler, Araplar Franklar, Ermeniler etnik çeşitliliği oluşturmaktadır (Gök, 2014, s. 36, 235). Özellikle İsmâîlîler ile birlikte Şîî inancından olan Nusayrî ve Dürzîler de Suriye bölgesini kendi öğretisi ve propagandalarını yayacak önemli bir merkez olarak görmüşlerdir. Yine Ermenilerin bölgede Müslümanlara karşı rakip etnik unsur olarak ortaya çıkmaları ve Haçlılara verdikleri destek bölgenin siyasi durumunun anlaşılması açısından önemlidir (Duman, 2015, s. 491-509).

Üçüncü faktör ise iktisadi unsurlar ve sosyo-ekonomik buhranlardır. Urfa ve Antakya kontlukları arasında sıkışan Halep şehri ve buraya bağlı toprakların sürekli tekrarlanan yağmalar nedeniyle tamamen harap olması, tahribatlar sosyal ve ekonomik çöküntüyü de beraberinde getirmiştir. Melik Rıdvân’ın kişisel zaafı, paraya ve mala düşkünlüğü, iktidar hırsı yönetimine ve topraklarına zarar verirken, ekonomik buhranı artırmıştır. İbnü’l Adim’in aktarımlarında “Melik Rıdvân’ın cimri olduğu, paraya düşkünlüğüne vurgu yapılırken, bu özelliklerinden ötürü emir ve katiplerinin “Habbe Babası” lakabı taktıklarını ifade etmektedir. Hatta daha önceki yönetimler zamanında Halep’te olmayan toprak ve mal vergisini koymasını da eleştirirken, Müslümanlara iyi ve lütfekar davrandığını da ayrıca belirtmektedir.” (Sevim, 1970, s. 66). Bu duruma çıkış yolu arayan Melik Rıdvân, Halep’e yerleşen İsmâîlîlerin bölgede yapılanmalarına müsaade etmiştir. Nitekim, Melik Rıdvân ve İsmâîlîlerden Ebû Tahir iş birliği yaparak Horasan’dan Halep’e 500 deve yük ile gelen zengin bir tacir olan Ebû Harb el Hocendî’yi Halep’te yağmalayıp, onu öldürüp, mallarına el koymak istemişlerdir. Azimi (1988) tarihinde bu süreç “Suriye’de sular yağma edildi ve halk göçe başladı” diyerek anlatırken, aslında durum özetlenmektedir (Azami, 1988, s. 39).

II. Melik Rıdvân’ın İsmâîlîlere Verdiği Desteğin Nedenleri ve Siyasi Süreç

Melik Rıdvân bölgesel çıkarları doğrultusunda kendisine siyasi ve askeri güç ve destek aradığı bir dönemde Nizari İsmâîlîlerin Suriye’de yapılanmalarından faydalandığı görülmektedir. Keza İsmâîlîlerin Halep’te yapılanma çalışması Rıdvân açısından bir takım sonuçlar doğurmuştur. Bunlardan birincisi Melik Rıdvân’ın hem Haçlı hem de Selçuklu baskısına karşı daha güçlü durmak istemesi, destek araması ve askerî açıdan zayıflığını gidermek istemesidir. Örneğin Melik Rıdvân, Haçlılar ile savaşmak için büyük bir orduyla Suriye’ye gelen, Musul’un

Selçuklu emiri Mevdûd'u Halep'e sokmama kararı aldığıında, silahlı İsmâîlî gruplarından ciddi destek almıştır. Mevdûd ordusuyla Halep'e yaklaştığında; Rıdvân, Halep'in kapılarını kapamış ve silahlı İsmâîlîler Melik Rıdvân'ın saflarına katılmıştır. Bu olaydan birkaç yıl sonra Emir Mevdûd, Cuma namazından sonra Şam Ulu Cami'nin avlusunda Tuğtekin ile birlikte yürürken yine bir İsmâîlî fedâisi tarafından 1113 yılında öldürülmüştür. (Abû'l Farac, 1999, s. 352; İbn Kalânîsî, 140; Sevim, 1989, s. 78-79; Özyayın, 1990, s. 77; Özatağ, 2008, s. 55) .

İkincisi husus ise Melik Rıdvân'ın İsmâîlîlerin faaliyetlerinden ve suikastlarından korkmuş olmasıdır (Usta, 2006, s. 6). Nitekim İsmâîlîlerin çok sayıda suikast gerçekleştirdikleri dönem kaynaklarında geçmektedir ve bu yolla bölgeye yayılmış ve etkili olmuşlardır (Reşidüddin, 1338, s. 124, 144, 160; Arayancan, 2011, s. 235, 243). Üçüncü olarak Melik Rıdvân da diğer güçler gibi bölgede kalıcı olma, kontrol sağlama isteği içerisindedir ve bunu tek başına gerçekleştirmesi dönemin siyasi karmaşası içerisinde oldukça zordur. Öte yandan başlarda Melik Rıdvân-İsmâîlî işbirliği Melik Rıdvân açısından önemli bir güç sağlasa da zamanla aleyhine gelişme göstermiştir. Nitekim işbirliği sonucu onlar için Halep'te bir Dar'üd-da've inşa ettirmesi ağır eleştirellere neden olurken, bölgede kontrolü de sağlayamaz duruma düşürmüş, zamanla İsmâîlîler üzerindeki etki ve denetimini kaybetmiştir. İsmâîlîler ise bu durumdan faydalanarak Rıdvân'ı nüfuzu altına almayı başarıp, siyasi olaylara karışarak iç siyasette de etkin rol almışlardır. Buna en iyi örnek Melik Rıdvân'ı onun atabeği ve veziri Cenâhüddeve Hüseyin ile bölgesel çıkarlar nedeniyle arasını açmaları gösterilebilir. İsmâîlî lideri el-Müneccim Halep'te tıpkı Rıdvân gibi Cenâhüddeve Hüseyin'i etkilemek ve kendi tarafına çekmek istemiştir, fakat başaramayınca Rıdvân ile arasını açmak için uğraşmıştır. Nitekim, Melik Rıdvân ile Cenâhüddeve'nin 1096 yılında Antakya Hakîmi Yağısyan üzerine yaptıkları Kınnesrin seferinden hemen sonra araları açılmış, karşılıklı güven kaybı yaşanmıştır. Hatta Melik Rıdvân, Cenâhüddeve'nin Halep ve yöresindeki olaylarda kendisinden çok fazla öne çıkmasını istemiştir. Öte yandan Cenâhüddeve, İsmâîlîler ile işbirliği yapan Rıdvân'dan rahatsız olup, güven sorunu yaşayınca Halep'den gizlice ayrılarak iktası olan Hıms'a gitmiştir. Cenâhüddeve, Hıms şehrine vardığında ilk yaptığı iş, kalenin surlarını onartıp, 1097 yılında Melik Rıdvân'dan ayrı bağımsız bir yönetim kurmak olmuştur. (İbnü'l Adim, 1982, s. 78; İbnü'l Esîr, 1987, s. 229). Haçlı saldırıları sonrasında Melik Rıdvân'ın bulunduğu Sermin'e habersiz giderek, İsmâîlî lideri el-Müneccim'i yakalamak için planlar yapmıştır. Ancak bölgeye gittiğinde, el-Müneccim'i bulamayan Cenâhüddeve, Halep askerlerinin çoğunu ve Melik Rıdvân'ın veziri

Ebû'l-Fazl bin el-Mevsul'u rehin alarak Hıms'a götürmüştür. Bu arada el-Müneccim yanındakilerle birlikte Halep'e kaçmayı başarmıştır. (Sevim, 2000a, s. 193-194). Cenâhüddevle, Hıms'a geri dönerken Sermin, Maarratu'n-Nûmân, Kefertab ve Hama'daki ürünlere el koymuştur. Ayrıca Halep askerlerinin serbest bırakmış, vezir el-Mevsul'u da 4 bin dinar ücret karşılığında salıvermiştir. Bölgedeki karışıklıkları çözmek isteyen Melik Rıdvân, hem Haçlılara karşı hem de bölgede ittifak kurmak isteyen atabeyi ile barışmak için Cenâhüddevle ile buluşmuş, Cenâhüddevle'yi Halep'e götürüp on gün boyunca şenlikler eşliğinde ağırlamış (İbnü'l Adîm, 1982, s. 145-146) aralarındaki anlaşmazlığı çözmüşlerdir. Ancak kısa bir süre sonra bu barışı ve anlaşmadan hoşnut olmayan İsmâîliler Hıms'ta Cuma namazı sırasında namaz kılan Cenâhüddevle Hüseyin'e suikast düzenletmişlerdir. Cenâhüddevle'nin ölümünden sonra ise El-Müneccim, Rıdvân üzerinde istediği nüfuzu kurmayı kısa süre de olsa başarmıştır (İbnü'l Adîm, 1982, s. 145-146; İbnü'l Esir, 1987, s. 282; Usta, 2006, s. 6). Bütün bu olaylar sonucunda halk ve Sünnî çevreler tarafından Rıdvân'a büyük tepkiler oluşmuş ve protestolara maruz kalmıştır. Aslında dini vecibelerinden uzak durması, Sünnî merkezden uzaklaşması bu problemlerin temel nedenidir. Özellikle Fâtımîler adına dört hafta hutbe okutması Sünnî İslâm dünyasında büyük tepkilere sebep olmuştur. Bunun üzerine Rıdvân, hutbeyi tekrar Abbâsîler ve Büyük Selçuklular adına okutmak zorunda kalmıştır ve hatta Abbâsî Halifesi Müstazhir-Billâh'a elçi gönderip özür dilemiştir. Bu arada El-Müneccim'in ölümünün ardından İsmâîlilerin başına Ebû Tahir geçmiştir ve bölgede benzer politikalara devam edilmiştir. Özellikle Melik Rıdvân ve İsmâîlî lideri Ebû Tahir'in bölgede tüccar ve halk üzerindeki yaptırımları tepkiye neden olmuştur. Örneğin Melik Rıdvân ile İsmâîlî lideri Ebû Tahir ile birlikte Horasan'dan Ebû Harb el-Hocendî'yi Halep'te İsmâîliler tarafından yağmalatması, hatta onu öldürmeye ve mallarına el koymaya çalışmaları sabrı taşan Halep halkının protestolarına neden olmuş ve bazı İsmâîliler halk tarafından öldürülürken, Rıdvân'ın şehirdeki meşruiyeti tamamen sarsılmıştır (Sevim, 1991, s. 209-211; Sevim, 2000b, s. 53). Üçüncü tepki ise İsmâîlilerin bölgede işlenen suikastlarda Rıdvân'ın tepkisiz kalmasına idi. Özellikle Cenâhüddevle ve Mevdûd suikatinde sessizliğini koruması kontrolün kaybedilmesine neden oldu. Öte yandan Selçuklu sultanı Muhammed Tapar, Rıdvân'ı şiddetle kınadı ve uyarılarda bulundu. Rıdvân, Muhammed Tapar'ın baskısı ve tenkidi üzerine Ebû'l Feth'in kardeşi Ebû'l Ganim ve yandaşlarını Halep'ten çıkartmak zorunda kalırken bazılarını da öldürttü (Sevim, 2000b,s.53). Bu olaylardan kısa bir süre sonra 1113 yılında Rıdvân'ın Halep'te şiddetli bir hastalığa tutularak ölmesi (İbnü'l Esir, 1987, s. 499; Sevim, 2000b, s.54) sonucunda

İsmâîlîler Halep bölgesinde Melik Alp Arslan ile karşı karşıya kalmışlardır. İsmâîlîler her ne kadar Melik Rıdvân'ın desteğini alarak bölgede propagandalarını sürdürmeye çalışmış olsalar da bölgede kalıcı olmamışlardır. Muhammed Tapar ve Melik Alp Arslan iş birliği sonucunda İsmâîlîliğin Halep'te ve bütün Suriye'de yayılmasında önemli rol oynayan Ebû Tâhir ve Suriye'deki liderlerinden el-Hâkim el-Müneccim'in kardeşi ve önde gelen 200 İsmâîlî öldürülmüş, diğerleri hapse atılmış, mallarına el konulmuş, bir kısmı da kaleden aşağı atılarak öldürülmüştür. (İbnü'l Adîm, 1982, s. 168; Sevim, 2000a, s. 226; Sevim, 2000b, s. 53). Bu olaydan kurtulabilen İsmâîlîlerden bir kısmı Haçlılara katılmış, bir kısmı da değişik bölgelere dağılmışlardır. Suriye'de ve özellikle Halep'e yerleşerek çeşitli yöntemlerle çoğalmayı başaran İsmâîlîleri bu olay oldukça sarsmış ve bölgedeki etkilerini kırmıştır (İbnü'l Adîm, 1982, s. 168; Hodgson, 1955, s. 95). Böylece Nizârî İsmâîlîleri Halep'te propagandalarını yayacak kalıcı bir merkez ele geçirmezken, yerel halk ile teması sağlamış ve özellikle Nusayrîlere yakın olan Cebel'üs Sûmmak, Cezer ve Şeyzer ile Sermin arasındaki Benû Ulaym bölgesinde çok sayıda yandaş kazanmakla yetinmişlerdir (Daftary, 2001, s. 398).

III. Suriye Bölgesinde Nizârî İsmâîlî Propagandasının Genel Özellikleri

Suriye bölgesinde propaganda ve yapılanmaları tarihi İran coğrafyasındakinden siyasi, dini ve iktisadi sebeplerden ötürü farklı gelişme göstermiştir. Her ne kadar yöntem olarak bölgesel yayılma ve kaleler ele geçirme, takiyye, fikirsel ve doktrinsel dailer ağı, suikast girişimleri gibi ortak yöntemler uygulanırken, hakim olmaya çalıştıkları Suriye bölgesi siyasi ve itikadi açıdan İran bölgesine göre daha karışık ve hareketli bir döneme denk gelmiştir. Suriye Nizârî İsmâîlîleri Melik Rıdvân sonrasında yani propaganda sürecinin ilk dönemlerinde Haleb'de uğradıkları kıyamın hemen ardından üst olarak Güney Suriye bölgesinde faaliyet göstermişlerdir. Melik Rıdvân'ın ölümünden sonra Haleb'de bölgeyi ele geçiren Artuklu hükümdarı İlgazi ile dostça ilişki sağlamaya çalıştılar ve kurulan bu ilişki onları kısa süreliğine de olsa yeniden güçlendirdi. Hatta Halep'teki Nizârîler İlgazi'den küçük Kal't Şerif Kalesi'nin kendilerine verilmesini bile talep ettiler. (Daftary, 2001, s. 398; Arayancan, 2010, s.187). Fakat bu talebi olumlu karşılamayan İlgazi Kal't Şerif Kalesi'ni onlara bırakmamak için yıktırdı. Suriye Nizârîleri ise bu olaya tepki olarak sarayın yıkımında bulunan ve Haleb Nizârîleri'nin kıyımına karışmış olan Kadı İbn El Keşşeb'i 1124 yılında birkaç fedâi aracılığıyla suikast düzenleyip öldürdüler. Dolayısıyla Haleb'teki propagandaları süresince gerektiğinde takiyye uygulayan İsmaililer, gerektiğinde mevcut yönetimle anlaşma yoluna gidip, tepki olarak suikast yöntemine başvurdular.

Fakat tüm gayretlerine rağmen Suriye Nizârî İsmaililerin Halep'teki varlıklarını uzun süre devam ettiremediler (Daftary, 2001, s. 398; Arayancan, 2010, s. 187).

Daha sonraki süreçte İsmaililerin Suriye bölgesindeki mücadelesinde propaganda söylemleri Sünni İslam'a dayalı iktidarı yıpratma amaçlı olsa da değişen yönetimler (Selçuklular, Eyyübîler, Zengî Atabeyleri, Memlûkler) Kudüs ve Suriye'de önemli güç odağı olan Haçlılara bölgesel kalıcıklarını sağlamak üzerine bazen anlaşma yolu ve takiyye, bazen de savaş ve tehdit ile propagandalarını İrandaki İsmaililerden daha farklı bir mücadele ile yürüttüler. Ayrıca Suriye Nizârîleri yüzyıllar boyunca Cebel-i Behrâ bölgesinde komşuları olan ve benzer itikada mensup Nusayrîler ve Dürziler ile temas kurmak zorunda kalmışlardır (Tavîl, 2004, s. 228). Bu sebeple Suriye Nizârî İsmailileri bölgede varlıklarını küçük gruplar halinde koruyup, karışık siyasi durumdan yararlanarak sadece birkaç kale ve askerî güce sahip olmuşlardır. Melik Rıdvân sonrasında takiyye sürecine girmişler, Baybars ve Kalavun döneminde yapılan Sünnileşme baskılarına direnç göstermişlerdir. Özellikle 14. yüzyıldan itibaren Suriye Nizârî İsmâîlileri çoğu kez takiyye yaparak gizlice yaşamlarını sürdürmeye devam etmiş, tasavvuf ve Şiîliği barındıran farklı hareketler içerisinde ortaya çıkmışlardır.

SONUÇ

Sonuç olarak, İsmâîlîler her ne kadar Melik Rıdvân'ın desteği ile Suriye'nin Halep bölgesinde yapılan faaliyetlerine girmiş olsalar da bölgede propagandalarını yayacak kalıcı bir merkez ele geçiremişlerdir. Daha sonraki süreçte babasının tam tersi politika uygulayan Melik Alp Arslan'ın saldırıları ve Selçuklu baskısına direnemeyen İsmaililer propagandalarını sadece bölge halkı ile temas kurmak üzere gizliden ve dağınık yürütebilmişlerdir. Öte yandan Melik Rıdvân açısından bakıldığında İsmâîlîler ile yapılan işbirliği onun meşuiyetini ve merkezi otoritesini sarsmakla kalmamış, bölgede kontrolü sağlayamaz duruma düşürmüş, zamanla İsmâîlîler üzerindeki etki ve denetimini kaybetmiştir. Netice itibarıyla Melik Rıdvân ve İsmâîlîlerin kurduğu ittifak bölgeye hakim olmak isteyen her iki siyasi oluşum için olumsuz sonuçlanmış, kurulmak istenen Suriye İsmâîlî yapısı zorunlu ve geçici olarak ertelenmiştir. İlerleyen süreçte Melik Rıdvân kısa sürede bölgedeki gücünü kaybederken, Suriye İsmailileri Alamut'tan keskin bir kopuş yaşamışlardır. Sonraki süreçte bölgesel alanlarını korumak amaçlı değişen mevcut otoriter güçlere karşı bazen ittifak bazen de karşı eylemler ile varlıklarını sürdürdükleri görülmektedir.

EXTENDED SUMMARY

The propaganda of Nizari Ismailis entered into a structure in the region over time by sending many dais to the Syrian region. El Hekim El Münecim, the dai of

Nizari, who was sent to the Syrian region as a Dai, started his activities in Aleppo with the support of Aleppo Malik Ridwan, one of the sons of Seljuk Malik Tacüddeve Tutush. They gave political support to Malik Ridwan, among the Crusaders and other emirs who wanted to dominate the region, as the strongest and closest support to them. On the other hand, Malik Ridwan, who was looking for a new alliance in the complicated political process in the region, supported the activities of El Hekim el Münecim, who was making propaganda for Ismailism in Aleppo. Thus, he started a new and complicated process against the Crusaders, Seljuks and other powers in the region. This process enabled the Syrian Nizari Ismailis to gain strength in Aleppo, even if it was for a short time. In fact, they began to be active in the administration with the propaganda and effective politics they made during Malik Ridwan period. They even caused Malik Ridwan to go to Homs by breaking his relations with Cenahüddevle, who was his atabeg and vizier.

In the period of Abu Tahir, who was the head dais of Ismaili, with the support of Malik Ridwan, they captured a regional land that could maintain their dominance by conducting a stronger propaganda and politics in and around Jabal al-Summak in the south of Aleppo. With the political moves they carried out, they caused social and political unrest in the region. Such that, the looting of the caravans of the merchants who came to Aleppo and their influence over Malik Ridwan caused the reaction of both the local emirates and the people. While being closely followed by the Sunni people of Aleppo, riots began to arise, and the people even killed a group of Ismailis. Malik Ridwan, whose legitimacy was damaged as a result of the events which arouse, had Cenahüddevle and Emir Mevdud, the governor of Mosul, killed by receiving the support of Ismailis, these events increased the tension in the region even much. While the Ismailis gradually gained power, the decrease in the influence and control of Malik Ridwan made the balance of power in the region more difficult. In fact, although Malik Ridwan-Ismaili cooperation provided an important power for Malik Ridwan, it developed against him over time. As a matter of fact, his having a Dar'ud-da've built for them in Aleppo as a result of cooperation caused heavy criticism, and made him unable to maintain the control in the region, and he lost his influence and control over the Ismailis over time. Ismailis, on the other hand, took advantage of this situation and succeeded in taking Ridwan under their influence, and they took an active role also in domestic politics by getting involved in political events. On the other hand, for the sake of being permanent in the region, Ismailis made an agreement with various groups, especially with the Crusaders, in line with their own interests and this led them to conduct variable politics. While Malik Ridwan could not continue

his existence by establishing an unsuccessful alliance, Ismailis' first settlement in Syria was not very strong and permanent. Therefore, in this article, while trying to evaluate the reasons and consequences of the alliance of Malik Ridwan ibn Tutush with the Syrian Nizari Ismailis, it will be tried to point out the conflicts of interest and politics of Sunni-Shiite-Ismailis in the region.

KAYNAKÇA

- Abû'l Farac. (1999). Abû'l Farac tarihi (C. II) (Doğrul, Ö. R. Çev.). Ankara: TTK
- Arayancan Atıcı, A. (2011). Dağın efendisi Hasan Sabbah ve Alamût. İstanbul: Yeditepe Yay.
- Arayancan Atıcı, A. (2010). Suriye bölgesinde iki inanç hareketi: Nizârî İsmâîlîleri ve Nusayrîlik, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 54, 183-198.
- Azimî. (1988). Azimi tarihi Selçuklular ile ilgili bölümler (Sevim, A. Çev.). Ankara: TTK Yay.
- Crawford, R. W.(1960). Rıdvân the Maligned, London.
- Çubukçu, İ. A. (1970). İbahilik ve Bâtınîlik. AÜİDF, XVIII. Ankara: Ankara Üniversitesi Yay.
- Daftary, F. (2001). Muhâlif İslamın 1400 yılı İsmâîlîler: tarih ve kuram (Özkaya, E. Çev.). Ankara: Rastlantı Yay.
- Duman, İ. (2015). Halep Selçuklu meliği Rıdvân b. Tutuş devrinde Halep ve çevresinin sosyo-ekonomik durumu hakkında bir araştırma (1095-1113). The Journal Of Academic Social Sciens Studies, 37, 491-509.
- Gök, İ. (2014). Türklerin Suriyeye girişi: Süleymanşah ve türbesi. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 36, 235.
- Reşidüddin Fazlullah Hemedanî (1338). Câmîü't-Tevârih (Nşr. Muhammed Müderrisi Zencani). Tahran: İntişarat-ı be Nigâh-ı Tercüme ve Neşr-i Kitab.
- Hodgson, G. S. M. (1995). The order of Assassins. London: Mounte & Go.
- İbnü'l Adîm (1982). Bugyet-'t-taleb fi tarihi Halep (seçmeler) bibliografilerle Selçuklular tarihi (Sevim, A. Çev.). Ankara: TTK Yay.
- İbnü'l Esîr (1987). el-kâmil fi't-târih (Özaydın, A. Çev.). İstanbul: Bahar Yay.
- İbnü'l Kalânîsî (1932). Zeyl târihi Dımaşk: The Damascus Chronicle of the Crusades (Gibb, H.A.R. İng.Çev.). London.
- İlhan, A. (1992). Batıniyye. Diyanet İslam ansiklopedisi (C. 5, s. 190-194). İstanbul: TDV Yay.
- Lewis, B. (1999). Haşşaşiler ortaçağ İslam tünyasında terörizm ve siyasette (Aktan, A. Çev.). İstanbul: Sebil Yay.
- Madelung, W. (1978). İsmâ'iliyya. The encyclopedia of Islam (s. 203-206). Leiden: E. J.Brill Press.
- Merçil, E. (2002). Büyük Selçuklu imparatorluğu tarihi. Genel Türk tarihi (C. 3). Ankara: Yeni Türkiye Yay.
- Nizamü'l Mülk (2003). Siyasetname (N. Bayburtgil,haz.). İstanbul: Dergâh Yay.
- Özatağ, O. (2008). Suyûtî'nin "Tarihu'l Hulafa" adlı eserine göre XI-XIV. yüzyıllarda Selçuklular (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara.
- Özaydın, A. (1990). Sultan Muhammed Tapar devri Selçuklu tarihi (498-511 / 1105-1118). Ankara: TTK Yay.
- Runcıman, S.(1998). Haçlı seferleri tarihi (C. 1) (Işıltan, F. Çev.). Ankara: TTK Yay.
- Sevim, A. (1989). Biyografiler ile Selçuklular tarihi. Ankara: TTK Yay.
- Sevim A. (1995). Selçuklu devleti tarihi. Ankara: TTK Yay.
- Sevim A. (1991). Bugyet'ü't-taleb fî Tarihi Halep'inde Selçuklular ile ilginç bilgiler. Belgeler, LIV, 209-211.
- Sevim A. (2000b). İbn'ül Adim'in zübdetü'l Halep min tarihi Halep adlı eserindeki Selçuklularla ilgili bilgiler. Belgeler, XXI/(25), 1-95.

- Sevim A. (1970). Bugyetü't-taleb fi tarih'i Haleb'e göre Haleb Selçuklu meliki Fahrü'l-Mülük Rıdvan. Belleten, XXXIV/(113), 59-82.
- Sevim A. (1983). Suriye Selçukluları (C. II). Ankara: DTCF Yay.
- Sevim A. (2000a). Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi. Ankara: TTK Yay.
- Şehristani (2008). Mîlîl ve nihâl dinler, mezhepler ve felsefi sistemler tarihi (Öz, M. Çev.). İstanbul: Litera Yay.
- Tavîl, M. E. G. (2004). Nusayrîler: Arap Alevilerinin tarihi (Özdemir, İ. Çev.). İstanbul: Chivi Yazıları.
- Usta, A. (2006). Müslüman-Haçlı Mücadelelerinde Haşîşiler. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, 44, 1-24.